

Tartu tööstuse kajastusi ajalehes Postimees aastatel 1920–1940

Aime Kärner

Artiklis käsitletud 20-aastasesse perioodi jäi Eesti areng kahe maailmasõja vahel. Tuli üle elada kaks majanduskriisi ja katkesid seni toimunud majandussuhted – see kõik peegeldus Tartu tööstuses. Tuli ümber organiseerida tootmine ja hakata otsima uusi kaubanduspartnereid. Ümberkorralduste eestvedajaiks olid Tartu Ringkonna Vabrikantide Ühisus ja Tartu Töösturite Keskühing.¹

Kasulikku teavet Tartu tööstuse reorganiseerimise kohta pakkusid ajalehes Postimees ilmunud kirjutised. Neis analüüsiti operatiivselt Tartu tööstuse hetkeseisu ja arengut ning suhteid valitsusasutustega, samuti anti teada uute tööstuste registreerimisest või sulgemisest. Pideva tähelepanu all olid tööstustoodangu turundamisega seotud probleemid.

Olukorrast Tartu tööstuses

Tartu tööstuse olukorda analüüsivad artiklid ilmusid Postimehes alates 1921. aastast. 30. märtsi Postimehes toonitati: «Tartu ei ole mitte üksi Eesti kõige tähtsam koolilinn temas asuva alma materiga ja teiste kõrgemate koolidega, vaid siin on ka tööstus targanud.» Kujunenud oli keeruline olukord: staažikamad ettevõtted taastusid tasapisi sõjakahjustest, vastloodud ettevõtted otsisid oma kohta ning kõigi ühine mure oli uute turgude leidmine. Kuidas suudab Tartu tööstus püsima jääda? Kas suudetakse kiiresti taastada välisturud või saadakse tagavarade valmistamiseks piisavalt krediiti? Tartu töösturid ei seadnud eesmärgiks suuri kasumeid, vaid soovisid korraldada tööjaotust ja leida ühiselt võimalusi tööstuse edendamiseks. Vabariigi valitsusele kavatseti esitada märgukiri Tartu tööstuse olukorra kirjeldusega, et paluda riigilt tööstusele krediiti ning abi välisturgude leidmisel.²

4. mai Postimehes jätkas Tartu vabrikantide ühisuse esimees Georg Lellep sama teemat ning Tartu tööstuse kiitmise kõrval loetles ka selle arengu ees

¹ Tartu Ringkonna Vabrikantide Ühisuse asutasid 1919. aastal Tartu 30 suuremat tööstusettevõtet ning organiseerunud kesk- ja väiketöösturid rajasid 1917. aastal Tartu Töösturite Keskühingu.

² Mis saab Tartu tööstusest. – Postimees 1921, 30. märts.

seisvaid takistusi. Kitsaskohtadena tõi Lellep esile valitsusringkondade nihkes majanduspoliitika, masinate ja sisseseadete muretsemiseks vajaliku kapitali ja kodumaise tooraine puuduse ning raudtee tariifide ja tollimaksu mittevastavuse oludele. Väljapääsu nägi Lellep väljaveotollide kaotamises, Lääne-Euroopa olude tundmaõppimises ja sealsete ettevõtetega läbirääkimiste võimaluste kergendamises, keeruliste passivormide täitmise lihtsustamises ja kõrgete passimaksude vähendamises. Lellepi arvates tulnuks kaaluda senisest rohkem väliskapitali kaasamist. Võimalike välisturgudena nägi ta lähimaid naabreid Lätit, Leedut ja Poolat.³

Sama aasta novembris võrdles Postimees Tartu tööstust Tallinna ja Narva tööstusega. Tartul ei võimaldanud geograafiline asend arenada suurtööstust sarnaselt Tallinna ja Narvaga, mis sõltusid väga tugevasti Venemaa turust. Muutunud olukorras olid viimased võimetud konkureerima Lääne-Euroopa turgudel. Eesti turg oli aga nende toodangule liiga väike. Tartu tööstusettevõteted olid väiksemad ja rahuldasis siseturu vajadusi, mistõttu suutsid paremini kohaneda muutunud oludega. Samas artiklis esitas Tartu töökomisjon andmed tööstusettevõtete ja tööliste arvu muutumise kohta – ettevõtete arv oli 1914. aastaga võrreldes kasvanud 35-lt 52-le ja tööliste arv 952-lt 1423-le. Lähemalt analüüsiti muutusi tekstiili-, naha-, paberi-, puidu-, peegli-, metalli-, toidu- ja maitseainetööstuses.⁴

Krediidi probleem jäi püsima kogu vaadeldaval perioodil ja tõusis ikka uuesti esile. See haakus ka Tallinna ja Tartu vaheliste vastuoludega, kus Tartu heitis Tallinnale ette suuremate summade saamist tänu valitsusasutustele lähedalolekule. Tallinn aga süüdistas Tartut kolkapatritotismis.

1923. aasta lõpul teatas Postimees, et majandusministeerium on Tartu tööstuse kitsikusest teada saanud ja asunud selle kohta andmeid koguma. Kogutud andmed näitasid, et Eesti Panga laenude piiramise poliitika tõttu oli sinne tööstus tõesti raskes seisus, kuigi siseturule orienteerumine päästis kõige hullemast. Ettevõtted olid suutnud hoida laenud tasemel, mis ei ületanud sisse-seade väärtust. Paremas seisus olid tööstused, mis suutsid välisturu säilitada. Näiteks toodi telefonivabrik, mis ootas suuremat tellimust Leedust.⁵ Kaubandus-tööstusministeeriumisse nõupidamisele kutsutud Tartu töösturite esindajad esitasid ülevaate Tartu tööstusettevõtete ja tööliste arvu, väljamakstud palgade, varade väärtuse ja laenude kohta.⁶ Tartu tööstuse olukord huvitas ka tööhoolekandeministeeriumi, kes saatis Tartusse oma esindaja. Ringkäik vabrikutes pidi andma ülevaate, kui suur on töötus ja kas on suudetud hoiduda

³ Kuidas võiks Tartu tööstus edeneda. – Postimees 1921, 4. mai.

⁴ Rahvamajandus. Tartu tööstus. – Postimees 1921, 26. november.

⁵ Hakkab liikuma? Andmete kogumine Tartu tööstuse krediidi kohta. – Postimees 1923, 25. oktoober.

⁶ Rahalise kitsikuse lahendamise lootused. – Postimees 1923, 10. november.

töölise vallandamisest. Võimaluse korral hoiduti tehastes väljaõppinud tööliste kergekäelisest vallandamisest ning pigem lühendati tööaega ja toodeti hõpsamalt turustatavaid tooteid. Näiteks lahendas põllutöomasinaid tootev AS Tegur probleemi tööpäeva lühendamisega 8-lt tunnilt 5-le.

1920. aastate majanduskriis oli lokaalsema iseloomuga, 1930. aastatel oli see aga ülemaailmse levikuga. 1931. aasta Eesti nädalal ajakirjanikele korraldatud ringreisi kokkuvõttes märkis Postimees, et Tartu tööstuse olukorda mõjutavad lisaks üleilmsele majanduskriisile ka riigipoolsed majanduspoliitilised ja kohalikud organisatsioonilised tegurid. Kuna valitsused vahetusid kiiresti, tekitas see ettevõtjate seas ebakindlust, sest peaaegu igal majandusministril oli oma poliitika ja eelistused. Sageli võis kohata ametlike ringkondade ükskõikset ja umbusaldavat suhtumist Tartu tööstusse. Ettevõtlikkuse organisatsiooniline külg olevat Tartus nõrgem kui Tallinnas, sest siin püsivat isadelt päritud rutiini, diletantism ja loidus kauem, kui oleks lubatav. Kuid olukord paranes. Suuremad edusammud olid ettevõtetes, kus valitses modernne mõtteviis ja töökorraldus. Puudusena märgiti sedagi, et siinsetes tööstusharudes oli palju omavahel võistlevaid ettevõtteid. Konkurents on hea piirini, kus see muutub jõupillamiseks.⁷

Riigikrediidi saamine oli jätkuvalt päevakorral. Tartu Töösturite Keskühingu abiesimees Eduard Torpats ja Tartu Ringkonna Vabrikantide Ühisuse esindaja Jaan Ratnik käisid riigivanema ja majandusministri jutul ning esitasid ettepanekud Tartu tööstuses valitseva olukorra parandamiseks. Nähti ette järgmisi samme: korraldada tööstusettevõtete suured võlad ümber pikaajalisteks ja madalaprotsendilisteks ning anda soodsamaid krediite. See looks uusi töökohi, muudaks kodanikud ostujõulisemaks ning elavdaks põllumajandust, kaubandust ja transporti.⁸

Energiline tegutsemine Tartu tööstuse arendamise nimel jätkus ka edaspidi. Koostööd tehti Eesti Vabrikantide Ühinguga Tallinnas, kust saadi informatsiooni tööstust ja töölisküsimusi puudutavates ettevõtmistes. Sagedased olid ühised koosolekud ka Läti töösturitega.

Mis oli Eesti nädal?

1924. aastal sai Tartus alguse ettevõtmine, mis mõjutas siinse tööstuse arengut järgmise 15 aasta jooksul. Tööstus- ja põllumajandusnäituste korraldamisel oli Tartus pikk traditsioon. 1924. aasta algul tekkis mõte propageerida ko-

⁷ Postimees 1931, 7. september.

⁸ Tartu töösturite märgukiri riigivanemale. Mis teha meie tööstuse edendamiseks. – Postimees 1934, 23. november.

JOONIS 1. Eesti nädala reklaamüritus Henningi platsil. Foto: H. Ehapalu. Aivo Aia kogust.

dumaist toodangut Eesti nädala vormis. Esimene üritus sai teoks 31. märtsist 6. aprillini 1924. Peakorraldaja oli Tartu Ringkonna Vabrikantide Ühisus, kes kaasas ürituse korraldamiseks ka Tartu Töösturite Keskseksi, Tartu Kaubandus-Tööstus Seltsi, Tartu Kaupmeeste Seltsi, Põllumeeste Keskseksi ja Akadeemilise Majandusseksi.

Postimees avaldas 1924. aasta 22. märtsil üleskutse ühiskondlikele organisatsioonidele aidata kaasa Eesti nädala kordaminekule. Kutsuti üles korraldama Eesti rahvamajanduslike küsimuste selgitamiseks kõnekoosolekuid ning sisustama perekonna- ja piduõhtuid teemakohaste kõnede ja näitemängudega. Kunstikooli Pallas õpilased teatasid korraldavale komiteele oma valmisolekust kujundada tööstusreklaami. AS Tõnisson ja Ko lubas anda auhinnad kõige maitsekamalt kujundatud vaateakendele. Ettevõtted said end reklaamida Postimehes Eesti nädala erirubriigis. Akadeemiline Majandusteaduse Selts kogus Tartu vabrikute ja tööstusettevõtete kohta andmeid ja fotosid, et need avaldada Postimehes.⁹

Eesti nädala toimumise ajal ilmusid Postimehes artiklid, mis tutvustasid Tartu tööstusettevõtete ajalugu, toodangut ja sisseaset ning esitasid andmeid tööliste arvu ja nende palgatingimuste kohta. Avaldati fotosid ettevõtete sisseasetest ja tööprotsessidest. Ülevaated koostati tööstusharude kaupa ning lisati Akadeemilise Majandusteaduse Seltsi kommentaarid. 1. aprilli ajalehes tutvus-

⁹ Eesti Nädal. – Postimees 1924, 22. märts.

tati AS Tartu Telefonivabrikut, J. Haubneri ja J. Ratniku masinavabrikuid, G. ja H. Lellepi metallivabrikut, J. Peetsi, G. Peetsi ja R. Loodi metallitööstusi, veevärkide sisseseadmise töökoda Tehnik, kaalutööstusi ja Hugo Masingu peenmehaanika töökoda.¹⁰ 2. ja 3. aprillil tehti ülevaade Tartu nahavabrikutest ja saapatööstustest ning rõhutati kodumaise toornaha töötlemise ja kasutamise olulisust.¹¹ 4. aprillil tutvustati Räsna muusikariistade tehast ja H. Juraku klaveritööstust. 4. ja 5. aprilli Postimehes tutvustati Tartu keemiatööstuse ettevõtteid. Keemiatööstuse alla kuulusid OÜ Helios, Tartu Pärmivabrik, Veronika ja Frederkingi seebivabrikud, Tartu kondijahu- ja liimivabrik, Maimi vankrimäärdevabrik, linaseemneõli- ja värnitsavabrik Astra jt. Kokkuvõtteks tõdeti, et Tartu keemiatööstuse ettevõtete hulgast puudus vaid tuletikutööstus. Tartus valmistatud seepi võinuks aga välisturgude olemasolu korral välja vedada.¹² 5. ja 6. aprillil olid Postimehe tähelepanu all Tartu villa-, vildi- ja linatööstus. 6. aprilli lehenumbris esitati ülevaade Tartu trükitööstusest, nõöbi- ja kammitööstustest, harja- ja pintsli- ja pintslitööstustest ning tubaka- ja paberossivabrikust Sultan-Flor.¹³ 5. aprilli ajalehes analüüsiti linna varustamist elektriga ning tutvustati Tartu ja Ulila elektrijaama, nende sisseseadet ja võimsust. Rõhutati linna üha suurenevat vajadust elektri järele.¹⁴

Kõrvuti tööstusettevõtete ülevaadetega ilmusid analüüsivad artiklid. Seni ne ulatuslik välismaiste kaupade sissevedu mõjutas tarbijat neid eelistama. Suhetumise muutmiseks tuli ühes kodumaise tööstuse arendamisega kasvatada ka kaupmeest ja tarbijat. Mõned Eesti tööstusharud ületasid välismaiseid nii toodangu hinna kui ka kvaliteedi poolest. Kaupmees pidi sellises olukorras olema aus ja mitte müüma kodumaist kaupa välismaise pähe. Ostjate teadlikkus pidi kasvama, et valida kaupa vaid hinna ja väärtuse järgi.¹⁵ Analüüsiti vaateakende kujundusi ja eestikeelsete etikettide kasutamist toodetel. Eriti lokkas võõrkeelsete siltide kasutamine kodumaises farmaatsiatööstuses. Põhjenduseks toodi, et tarbija eestikeelse sildiga toodet ei ostvat. Välismaiste kaupade laia nõudmise põhjuseks oli lisaks tarbija eelarvamusele ka nende kaupade hea välimus, mistõttu tuli kodumaise kaupade pakendamisele suuremat tähelepanu pöörata.¹⁶

Tartu Kaubandus-Tööstus Selts organiseeris Eesti nädala raames Lõuna-Eesti kaupmeeste ja töösturite päeva. Tunnustati Tartu ettevõtmist ja otsustati laiendada Eesti kauba propagandat teistesse linnadesse. Tehti ettepanekuid maksuküsimustes ning soovitati pankadel teha koostööd krediitküsimustes. Toonitati

¹⁰ Postimees 1924, 1. aprill.

¹¹ Postimees 1924, 2. ja 3. aprill.

¹² Postimees 1924, 4. ja 5. aprill.

¹³ Postimees 1924, 5. ja 6. aprill.

¹⁴ Postimees 1924, 5. aprill.

¹⁵ Missuguses olukorras tuleb Eesti kaupadel väljamaa omadega võistelda. – Postimees 1924, 4. aprill.

¹⁶ Ringi liikudes. – Postimees 1924, 7. aprill.

JOONIS 2. Viljandi tänaval asunud näituseväljaku peasissekäik 1920.–1930. aastatel. TMF 1123: 2.

vajadust uute raudteede ehitamiseks Lõuna-Eestis, eriti Pärnu–Sangaste–Antsla laiarööpmelise raudtee ning seda täiendava Tartu–Petseri liini ehitamist.¹⁷

Eesti nädala kokkuvõttes tõdeti, et üritusel oli soovitud tulemus. Majandusliku iseseisvuse saavutamiseks tuleb propageerida Eesti kaupu ja tööstussaadusi ning suurendada tarbija lugupidamist kodumaise toodangu vastu. Parema tulemuse saavutamiseks soovitati edaspidi korraldada Eesti nädalat põllumajandusnäitustega samal ajal. «Kui juba kord midagi algatatud on ja algus hästi on läinud, siis on kahetsemisväärt kui edasi ei minda.»¹⁸

Aja jooksul tehti Eesti nädalate korralduses muudatusi. Mõnel aastal propageeriti üksikuid tööstusharusid. 1927. aastal tutvustati Tartu põllutööriistade tööstusi.¹⁹ 1930. aastal keskenduti kodumaisele nisule. Loosungiga «Eesti mees sööb eesti saia» tutvustati sellest valmistatud tooteid. 1931. aastal asutati Kodumaa Saaduste Propaganda Keskkorraldus, mis võttis senistelt korraldajatelt Eesti nädalate organiseerimise üle. Aastatel 1932–1934 korraldati üritus ühepäevaseks Eesti päeva nime all. Edaspidi Tartu näitusega samal ajal toimuv üritus lisas mõlemale kaalu. 1932. aastal Eesti päevast kokkuvõtet tehes tunnustati Tartu tööstust, mis saavutas edu oma kapitalile toetudes. Eriti populaarseteks kujunesid läbi linna kulgevad Tartu tööstusettevõtete karnevalirongkäigud.²⁰

¹⁷ Lõuna-Eesti kaupmeeste ja töösturite päevalt. – Postimees 1924, 7. aprill.

¹⁸ Algu on tehtud, mis edasi? – Postimees 1924, 7. aprill.

¹⁹ Mida pakub kodumaa, eriti Tartu, tööstus põllumajandusele. – Postimees 1927, 5. september.

²⁰ Postimees 1932, 27. ja 30. august.

JOONIS 3. 1934. aastal valmis Veeriku linnaosas Näituse t 3 Arnold Matteuse projekteeritud uus Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi näituseväljaku hoonete kompleks. TMF 954: 3.

1934. aastal valmis Veeriku linnaosas uus esinduslik Tartu näituste väljak, mis tituleeriti Baltimaade moodsaimaks (joonis 3). Järgnevatel aastatel jätkati Eesti nädalate traditsioonilisi ettevõtmisi, mille hulgas olid populaarseimad vaateakende dekoratsioonide võistlus ning kodumaist tööstust tutvustav karnevalirongkäik.

1936. aasta Eesti nädala kokkuvõttes toonitati vajadust jätkata kodumaa kaupade tootmise ja tarbimise propageerimist. Ettevõtjaid kutsuti üles tundma õppima välismaal kasutatavat tehnoloogiat ja toodangu kvaliteeti pidevalt täiendama.²¹

1939. aasta septembris tähistati Eesti nädala 15. aastapäeva, mis jäi ühtlasi ka viimaseks.

Tartu ettevõtete toodangu eksport

Vaadeldaval perioodil oli Tartu tööstusettevõtete arendamise kõrval tähtsal kohal välisturgude leidmine. Märkimisväärselt laienes eksport pärast 1930. aastate majanduskriisi.

Tartu Telefonivabrik oli üks vähestest ettevõtetest, mis oli suutnud oma seiseid kaubapartnereid säilitada. Telefoniaparaate viidi Hiinasse, Türki, Pär-

²¹ Eesti nädal ja tänapäev. – Postimees 1936, 5. september.

JOONIS 4. Eesti nädala reklaamvanker 1934. aastal. EAA 2111-1-14818, l. 1.

siasse, Leetu ja Soome. Kui vabrik 1924. aastal esimesena Eestis alustas raadioaparaatide tootmist, eksporditi neid lähinaabritele Lätisse ja Soome. Hiljem lisandusid ekspordimaade nimistusse Leedu, Brasiilia ja Kanaari saared. 1935. aastal sai Tartu Telefonivabrik tellimuse 300 raadioaparaadi «Maailma super» valmistamiseks Ameerikasse.²² Aastatel 1939–1940 eksporditi toodangut 27 välisriiki.

AS Balti Spordiriistade Vabrik kattis oma toodanguga kodumaise turu ning 1924. aastal ekspordis toodangut Lätisse, Leetu ja Poolasse.²³

1937. aasta veebruari Postimees avaldas ulatusliku ülevaate Tartu suurematest eksportööridest.

Tartu alumiiniumivabrik asutati 1934. aastal ja juba kolm aastat hiljem saadeti 83 protsenti selle toodangust välismaale. Eriti nõutud olid lusikad, mida viidi Indiasse, Aafrikasse, Pärsiasse ja Põhja-Ameerikasse ning Euroopas Soome, Norrassa ja Rootsi. Eksporditi ka pesuniisutajaid ja keedunõusid.

Tänu riigi eraldatud põllumajandustoodete eksporditoetusele olid Eesti või, peekon ja munad maailmaturul konkurentsivõimelised. Tartus asuv ühing Lõuna-Eesti Eksporttapamajad turustas saadusi kõikidel maailmaturgudel. Ligi pool valmistatud peekonist läks Inglismaale, elussigu saadeti Saksamaa-

²² Postimees 1935, 20. märts.

²³ Postimees 1924, 3. aprill.

le ja Venemaale. 1936. aastal valminud konservivabriku saadusi tarbiti Inglismaal, Ameerikas, Rootsis, Belgias ja Norras. J. Lille pagari- ja kondiitrisaaduste tööstus turustas mesikooke Saksamaale ning Ameerikasse.

AS Estico hakkas välisurgete otsima 1929. aastast. Põhiline eksportartikkel oli kammid, kuid välja viidi ka kunstsarvest sulepäid, sigaretipitse, doominõmänge ning nahast rahakotte ja portsigare. 1937. aastal saadeti välismaale 90 protsenti aastatoodangust, sihtkohad olid Inglismaa, Rootsi, Holland, Aafrika ja Austraalia.

Kohalikku metsamaterjali eksportis lauavabrik Furmansky ja Pojad. Standardmõõtudes kuuse- ja männilaudu saadeti Inglismaale ja Prantsusmaale. Vabriku juures töötas ka kastitööstus Eksportkast, mille toodangut kasutasid muna- ja kalaeksportijad.

Eksportkaupade tootmisel tuli ettevõtetal arvestada sihtkohamaa nõudmistega. Konservivabrik valmistas veiselihast konserve vastavalt Inglise turu nõuetele. Ameerika nõudis suurtes kogustes konserveeritud sinki, mille valmistamisel kasutati uut lihasoolamise tehnoloogiat. Alumiiniumivabriku eksportlusikad pidid olema õhukesed ja kerged. Indiasse saadetud lusikate varrele pressiti kaunistuseks Buddha silma või elevanti kujutis. Esticol tuli Inglismaa kaubamajadele saatmiseks valmistada pika käepidemega või kinnitajaga varustatud kamme. J. Lillel tuli toodangu turustamisel arvestada erinevaid pakendamise nõudeid: Ameerikasse saadeti kaup hermeetilistes plekkpakendites, Saksamaale aga erilistes parafiinapist karpides.

Eksportööride hulka kuulus G. Peetsi piimamasinate vabrik, mis sai välisellimusi 1928. aastast. Esimesed masinad paigaldati Lätis, Poolas ja Leedus. Eksporti Bulgaariasse alustati 1936. aastal. Poolas ja Leedus leidis turgu ka 1933. aastal asutatud veskimasinate tööstus H. Tiels ja Ko.²⁴ Ülemaailmselt oli tuntud Hugo Masingu peenmehhaanika töökoda, kus valmisid seismograafid, mis töötasid 23 seismoloogiajaamas üle maailma – Euroopas, Ameerikas, Aasias, Aafrikas ja Austraalias. AS Balti Spordiriistade Vabriku valmistoodang oli valdavalt suunatud siseturule, ent eksporditi ka Lätisse, Leetu ja Poolasse. Klaverite tootmisel oli Tartus pikk ja väärikas ajalugu, kuid vaadeldaval perioodil eksportis oma toodangut ainult O. Heine klaverivabrik, mis tarnis klavereid eeskätt Soome, Lätisse ja Leetu. Esimene Tartu värnitsavabrik eksportis õlikooke Soome, Lätisse ja Saksamaale.

Tihedad välissidemed olid Tartu Pärmivabrikul. Toodangut küll ei eksporditud, kuid selle juures asuvasse vesiravilasse tulid patsiendid Lätist, Leedust, Soomest, Rootsist, Prantsusmaalt ja Saksamaalt, aga ka Ameerikast ja Aafrikast.

²⁴ Hariduslinna tööstus varustab maailmaturgu. – Postimees 1937, 7. veebruar.

Tööstus Tartu linnas

Postimehes ilmus rida kirjutisi, millest saame ülevaate linna ja selles paikneva tööstuse suhetest. Vabrikutes, tehastes ning väiksemates töökodades töötas üle kolmandiku Tartu linna elanikest.

Pidevalt avaldati Postimehes andmeid väike- ja kesktööstuste avamise ja sulgemise kohta. Loa ettevõtte avamiseks andis linnavalitsus. Linnavalitsus rõhutas, et Tartu kui koolide linn peab puhtuse ja sanitaarolude poolest olema eeskujulikus korras. Põhjalikult kaaluti iga avatava ettevõtte mürafooni mõju ümbruskonnale ja võimalikku reostust. 1921. aasta Postimehes kirjeldati töötingimusi tööstusettevõtetes, kus puudusid ventilatsioon ja kanalisatsioon ning reovesi juhiti Emajõkke.²⁵ Eriti tundlik piirkond oli Supilinna rajoon. Esines juhtumeid, kui ettevõtte oli avatud ilma linnavalitsuselt luba taotlemata või kaubandus-tööstusministeerium läks lubade andmisel linnavalitsuse otsustest mööda.²⁶

Oluline oli tööliste palgaolude ja sellega seotud streikide kajastamine Postimehes. Eriti sagedasti puhkesid streigid 1920. aastatel, mil palgatingimusi üritati läbirääkimiste asemel parandada streikidega. Pikem tööseisak oli 1922. aasta juulis ja augustis, kui streikisid Teguri, Haubneri, Lellepi ja telefonivabriku tööliselised. Rasketel aegadel, kui ettevõtted olid sunnitud töölisi vallandama, organiseeris linn neile töid tänavate korrastamisel, lumekoristusel, Tammevälja laululava ehitamisel, Emajõe kallaste kindlustamisel, kanalisatsiooni ehitamisel ja mujal. Tartus kerkisid uued linnaosad ning ehitustegevus andis tööd ettevõtetele ja töölistele.

1922. aasta algul alustati Ropka ja Piiskopimõisa maadele uue linnaosa ehituskruuntide, tänavate ja aedade planeerimist. Linnavalitsus algatas sundmääruse tööstusettevõtete rajamiseks selles piirkonnas. Ala oli tööstuse arenguks sobiv – Emajõe lähedus ja sadamaraudtee haru kergendasid transporti.²⁷ Huvi uude tööstuspiirkonda kolimise vastu näitasid paljud ettevõtted. 1927. aastal asutati seal eksporttapamaja. 1928. aastal anti seni riigile kuulunud ja linna käes rendil olnud maa-alad linna valdusse. 1936. aastal ostis Ropka linnaosas krundi AS Estico ja kolis sinna senistest ruumidest Kuperjanovi tänaval. 1936. aasta Postimees nimetas piirkonna Tartu Manchesteriks.

Regulaarselt avaldati Postimehes andmeid Tartu tööstusettevõtete osa- ja aktsiakapitali suuruse, varanduste väärtuse, laenude summa, läbimüügi ja makstud palkade kohta. Avaldati teateid uutest toodetest. Aastatel 1926–1927

²⁵ Postimees 1921, 24. detsember.

²⁶ Postimees 1921, 20. oktoober.

²⁷ Postimees 1922, 11. mai.

teatas AS Tegur ridamisi uudistoodangust, milleks olid vannitoahjud, adrad, hekslimasinad, külvikud. Tehase valukojas valati kirikutele kellasid, siin valmisid Rõuge Vabadussõja mälestussamba pronksist sõdurikuju ning Toomemäele rajatud Fr. R. Faehlmanni monumendi büst (joonis 5). Tartu alumiiniumivabrik teatas müügile saabunud elektriga köetavatest kohvi- ja teekannudest.²⁸ J. Ratniku põllutööriistade ja masinate vabrikus ehitati hobustega veeta- vaid viljapeksumasinaid ümber «isesõitjateks», mille talunikud hästi vastu võtsid.²⁹ Samas valmisid Tartu linna esimene fekaaliveoks konstrueeritud auto, tuletõrjeauto, teerull ja tänavate kastmise auto. 1936. aastal valmisid Naiskodukaitse tellitud ja vabriku omaniku konstrueeritud väliköögid.³⁰

JOONIS 5. Fr. R. Faehlmanni mälestussammas Toomel. Autor V. Mellik . Büst valati ASis Tegur 1930. aastal. TMF 867: 1.

Tööstusettevõtetega olid tihedalt seotud gaasivabrik ja elektrijaam, mis kuulusid linnale. Gaasi osatähtsuse vähenedes muutus elekter kasvavate tootmismahdade tõttu Tartu tööstuses järjest olulisemaks. 1910. aastal Soola tänavale ehitatud vana elektrijaama võimsusest enam ei piisanud ning linna ees oli küsimus, kas ehitada uus jaam või osta Ülenurme-Ulila osahingult 1923. aastal valminud jaam. Postimees kajastas 1925. aastal alanud läbirääkimisi, sellele järgnenud elektrijaama ostu 1926. aastal ning jaama võimsuse suurendamist uute turbiinide soetamisega.

Tartule ja tema tööstuse arengule oli tähtis Tartu–Petseri raudteeharu väljaehitamine. Küsimus kerkis 1924. aasta Lõuna-Eesti kaupmeeste ja töösturite päeval ning Postimees hoidis lugejaid sellega kursis raudteeharu avamiseni 1931. aastal.

Haritud tööliste kaader oli Tartu tööstusele väga oluline. Seda valmistasid ette Tartu Tööstus- ja Majandusõpilaste Kool ning Tartu Tööstuskeskkool. Postimees tutvustas lugejatele kutsekoolide korraldust, ülesandeid ja kasulik-

²⁸ Uusi tööstussaadusi. – Postimees 1935, 20. november.

²⁹ Postimees 1927, 5. september.

³⁰ Postimees 1936, 20. aprill.

kust majandusele.³¹ Postimees avaldas ülevaate Tartu Tööstuskeskkooli uue hoone ehituse, projekti ja maksumuse kohta. Ülejõe linnaossa Vene ja Kalda tänava nurgale kavandatud hoone projekteeris Tartu linnaarhitekt Voldemar Toppel ning see pidi valmima 1941. aasta sügisel.³² Tartu Ringkonna Vabrikantide Ühisus valdas arvamust ülikooli tehnikateaduskonna tuleviku kohta. Riigivanemale saadetud märgukirjas põhjendati tehnikateaduskonna Tartusse jätmise otstarbekust, kuna siin oli alamaste ja vajalikud õppetoolid välja kujundatud.³³

Postimehes 1920.–1940. aastatel avaldatud artiklid annavad hea ülevaate Tartu tööstuse olukorra ja arengu kohta. Tartu tööstus oli elujõuline, juurutati uusi toodanguliike ning loodi uusi töökohti. Hulk tööstusettevõtteid suutis oma toodanguga minna maailmaturule. Postimehe artiklite vahendusel näeme probleeme, mis on aktuaalsed tänapäevalgi. Tuleb ju nüüdki otsida ja luua midagi innovatiivset (oma Eiffeli torn), mis aitaks kriisid üle elada, neist välja tulla ja püsima jääda.

³¹ Tööstuslikud ja majanduskoolid. – Postimees 1926, 9. veebruar.

³² Postimees 1940, 21. juuni. Tänapäeval moodustab hoone ühe osa Tartu Ülikooli Oeconomicumi õppehoonetest.

³³ Postimees 1936, 1. aprill. 1936. aastal viidi seni Tartu Ülikooli juures asunud tehnikateaduskond Tallinna ja muudeti iseseisvaks Tallinna Tehnikainstituudiks.

Newspaper *Postimees* about Tartu industry in the years 1920–1940

To create a historical background for the exposition of the Tartu City Museum “Estonian Gold is in Estonian Labour. Industry of Tartu in 1920–1940”, the articles that had been published in newspaper *Postimees* (The Courier) during this particular period, were of great help. These articles analysed the state of Tartu industry under the changed economic circumstances and shaped new directions for further development. Industry in Tartu had to be based on new foundations, new markets had to be found and proof had to be given about its viability to the government of the republic in order to be granted with the necessary credit.

In order to enliven local industry, its production had to be promoted actively. For this purpose, an event called “Estonian Week” was organised in Tartu in 1924, which brought together the producer, the merchant and the consumer. The aim of the event was to appeal to the producer to manufacture high-quality and cheap Estonian goods, to inspire the merchant to sell these goods and to make the consumer to prefer the products manufactured in their homeland. Within the framework of this event, newspaper *Postimees* published articles introducing the industrial enterprises of Tartu, which described the establishment of the enterprises, their production as well as the employees’ working conditions and wages.

Issues relating to export were also discussed. As Estonia had established an independent republic, the former biggest trade partner Russia renounced any contacts with the country. It was essential to find new markets in Western Europe; however, under the conditions of economic depression, it was a rather difficult task. By the second half of the 1930s, many industrial enterprises in Tartu had established export contacts all over the world.